

УДК 821.163.3-5

Венко Андоновски**ПОЗДРАВНА РЕЧ ЗА ДРАГИ МИХАЈЛОВСКИ, 15.12.1994***Салон 19,19*

Почитувани пријатели, дами и господа,

Вечерва сме овде за да кажеме збор-два за најновата книга на Драги Михајловски, *Скок со сѝаи̇*, што годинава го доби *Раџиновото ѝризнание*, највисоката награда на Македонија за прозно остварување. Но, нашата задача воопшто не е толку едноставна колку што изгледа на прв поглед, особено затоа што не би сакале овде да го повториме она што веќе критиката го кажа во суперлативи: дека Михајловски е мајстор на кратката форма, дека е мајстор на Цепенковската колоквијална реченица, дека неговиот фикционален свет е оригинален итн., итн. За да се каже нешто друго, мора да се почне од иднината: од една хипотетична и, во науката за книжевноста, често користена поучна приказна со која се покажува вредноста на книгата и на уметничкото дело.

Таа приказна гласи вака: да се обидеме да замислиме дека е 4586 година и дека на планетата Земја веќе не постои живо суштество. Нема луѓе, затоа што меѓусебно се истребиле во мрачниот жар на војните. Или, за оние кои сè уште се оптимисти по однос на најинтелигентното животно на оваа планета: нема луѓе, затоа што некоја огромна комета се судрила со планетата Земја, та настанал помор на сиот жив свет. Да претпоставиме дека на таквата, испустана планета, слетува вселенски брод со интелигентни суштества кои сосема добро одговараат на нашиот ментален состав и кои се наоѓаат на ист степен на културен развој. Да претпоставиме, понатаму, дека тие подобро од нас ги владеат сите светски јазици, особено македонскиот. Предлагам тие суштества да се спуштат во непосредна близина на овој салон, во кој вечерва, петнаесетти декември тогаш веќе далечната 1994 година, ние скромно го чествуваме скромниот

наш почестеник; нека се спуштат, да речеме, во дворот на Народната и универзитетска библиотека *Климент Охридски*. И нека влезат таму, додека ние сега остануваме овде.

Откако влегуваат, тие, сосема збунети, како што е збунет човек кога влегува во непозната библиотека од минатото, наоѓаат на првата полица една стара, црна книга, со пожолтени страници. Тоа е единствената книга што се сочувала од тој свет. Книгата има чуден наслов: *Скок со сџај*. Името на, за нив непознатиот писател е Драги Михајловски. Тие се збунети; гледаат во неговата фотографија, се чудат на неговата, за нив антиквитетно негувана брада и на неговата облека; сè им е чудно и непознато. Забележуваат дека на книгата пишува дека е наградена со највисока награда за проза. Во жарот на својата љубопитност да дознаат нешто за нас тие ја отвораат старата книга и со една борхесовска возбуда почнуваат да читаат. Сакаат точно да знаат: во какви економски, општествени, културни и антрополошки услови сме живееле. Во каков свет?

Нема, почитувани пријатели, да ви биде особено тешко да претпоставите зошто ја кажувам оваа хипотетична приказна сега и на ова место. Оние што помислија дека до пред две-три години и ние за Драги Михајловски знаевме колку што знаат и симпатичните вонземјани од нашата хипотеза, иако тој имаше напишано две брилијантни книги раскази, тие сигурно помислиле дека ќе говорам за хроничната болка на нашата книжевност во која, поради петрифицираните вредности на некои постари книжевни митови, човек е млад сè додека не почнат да му отпаѓаат косата и забите. Но, целта на оваа моја мала сајанс-фикшн екскурзија не е една таква културолошка дијагноза. Целта е да се постави едно прашање. Прашањето што сакам да го поставам, едноставно, гласи: каква претстава ќе стекнат членовите на таа симпатична човеколика експедиција за нашиот свет, читајќи го Драги Михајловски?

Ако претпоставиме дека тие луѓе доаѓаат од свет во кој не се знае што е страв, дека кај нив не постои гавол, не постои зло, тогаш е мошне веројатно дека единствениот емотивен репертоар на таквите суштества би била насмевката. Тие читаат и не можат да се сопрат од смеење. Оти, од расказот *Куќа во Солун* дознаваат дека жителите на тој, за нив непознат свет биле *висџински* но, внимавајте – *мали* Херкули. Со други зборови, дознаваат дека двата лика во расказот, ликот-раскажувач и несреќниот Аврам, кој копнее по својата прва, избркана, бездетна жена што сега живее во Солун, едноставно, ја земаат куќата на Аврам в раце и ја искачуваат, небаре е тоа ковчеже, на највисоката планина, од која несреќниот Аврам може да стане среќен, оти ја здогледува својата жена во Солун. Потем го

читаат расказот *Скок со сѝај*. Изненадени се од тоа што главниот лик, по еден релативно кус, интензивно тежок, но и интензивно смешен тренинг на своето тело успева да прескокне една повеќекатница со помош на стап. Тоа е зградата на Телевизијата, која на ликот му го затвора видикот кон неговата омилена планина Китка, што имал обичај секое утро да ја гледа од прозорецот на библиотеката во која тој работи.

Конечно, тие заклучуваат дека сме живееле во најсреќниот од сите можни среќни светови, затоа што нашите несреќи биле лесно совладливи со помош на телото и престорувани во среќа. И, освен тоа, тие сметаат дека ние бескрајно хуморно сме се забавувале гледајќи ги другите како скокаат преку зградите, кулите и планините како кенгури, совладувајќи ги сите пречки на овој век. Чувствуваат по малку и завист што, ете, тој свет на лесно и практично совладливи тешкотии не им припаѓал ним.

По читањето тие веднаш ја мерат гравитацијата на планетата на која се гости. И доаѓаат до прецизен заклучок: книгата говори за невестинити нешта. Таа е лажна, оти тие луѓе што би можеле да прескокнат повеќекатница при гравитација од 9,81 метри во секунда на квадрат, би морале да бидат високи најмалку 15 или 20 метри! Меѓутоа, од некрополите вонземјаните добро знаат дека висината на, за нив непознатиот човечки род не поминувала 2 метра. Но, се прашуваат: зошто, тогаш, ако говори невестинито за светот, таа книга е наградена со највисока награда за проза?

Мислам дека имаме доволно причини да ги оставиме симпатичните посетители да размислуваат, додека ние кажеме збор-два за таа чудна ситуација, за таа чудна говорна и фокална диспозиција на нараторите во книгата *Скок со сѝај*. Прво, факт е дека книгата што е наградена не е *висѝиниѝа* во онаа смисла во која тоа од неа го бараат нашите вонземјани. Тие, имено, бараат таа да биде одраз на светот во кој настанала. Но, тоа не значи и дека е лажна. Едноставно, таа говори за светот во кој живееме, на еден особен начин, низ една посебна леќа што го деформира тој свет. Сосема друго прашање е тоа што книгата сака да нè убеди дека *не леќаѝа*, ами *свеѝоѝ* што се гледа е *деформиран*.

За познавачите на теориите на гротескното оваа ситуација во која се наоѓаат нашите вонземјани е сосема јасна. Но, за персоналот од вселенскиот брод, кој не знае дека гротеската од Кајзер наваму се дефинира како симултан ефект на *сѝрашноѝо* и *хуморноѝо*, книгата *Скок со сѝај* нема некаква особена спознајна важност, освен хуморна. Тие посетители, како што се рече, не знаат за ѓавол, па според тоа, не знаат ни дека гротескните книжевни светови уште се дефинираат како *демонизација на хуморноѝо*, односно, демонизација на човечкото. Тие чувствуваат нејасно, но не знаат

точно дека со книгата *Скок со сѝај* се врши „разоружување на демонското со хумор“. Тие, исто така, не знаат дека по оваа книга, Драги Михајловски одбранил, односно ќе одбрани докторска дисертација на тема *Г'аволоѝ во книжевносѝа*. Тие, конечно, не можат да знаат ниту за поимот *ѝроѝескен реализам* на Михаил Бахтин, чија дефиниција изворно гласи: „Основното својство на гротескниот реализам е снижувањето односно преведувањето на високото духовно на материјално-телесен план, на планот на земјата и телото во нивното нераскинливо единство.“ И уште понатаму: за Бахтин основниот елемент на гротескното е деформираната *слика на човековото ѝело* и специфичниот однос на тоа изобличено тело кон околината.

Кога нашите вонземјани би го знаеле ова, тие веќе не би покажале толкав степен на хуморен однос кон книгата. Дури, би можело да се каже дека таа би им изгледала тажна, оти би можеле преку неа теоретски да научат едно чувство што емпириски не го познаваат од нивниот хармоничен свет: чувството на страв, егзистенцијалната фобија пред светот, судирот со тој свет. Кога тие би знаеле за Бахтин, тие брзо би разбрале дека оваа книга е чиста гротеска, затоа што во расказот *Скок со сѝај*, како и во расказот *Куќа во Солун*, е исполнет Бахтиновиот услов за гротескното: токму *ѝелото* во расказите на Драги Михајловски воспоставува специфичен, невообичаено силен однос кон околината. Телото во расказот *Скок со сѝај* е подложно на еден тренинг, кој за цел има хиперболизација на телесната моќ. Таа хиперболизација на телесната моќ е, всушност, наративна инвестиција за да се достигне наративниот објект: скокот преку зградата што на симпатичниот лик му го затворила видикот кон неговата омилена планина – Китка. Кога посетителите на нашата Земја би знаеле уште дека во *хаѝоѝрафиѝе* како книжевен жанр се слави душата, тогаш би сфатиле дека овде се плаче над изгубената душа и се слави на еден циничен начин силата на телото кое останува *целосно осамено* во борбата со суровиот, прекрасен свет. Затоа и некаде напишав дека *Скок со сѝај* е инверзна хагиографија.

Наспроти тоа, добродушните, наивни и на зло неотпорни посетители, не знаат за отуѓеност и се смеат на нелогичните и хуморни ситуации во книгата *Скок со сѝај*. Но, ако некој од нив се сети да го постави логичното прашање: зошто државата ја изградила високата зграда на тоа место, и покрај тоа што библиотекарот пишува неколку писма до власта и молел да не му се затвора видикот кон планината, тогаш, симпатичните посетители ќе мора да ја дознаат вистината за нашиот, според нив „најсреќен од сите можни светови“. Ќе мора да сфатат дека гротескното било израз на доживувањето на радикално загрозување на човековата егзистенција

во еден свет кој од темели станал неразбирлив. Ќе мора да се помират со судбината и дека *тpошескнаиѝа слика* на светот е, всушност, слика на *тpошескниоиѝ свети* кој сакаат да го запознаат. Во крајна инстанца, тие ќе мора да признаат дека, сепак, книгата не е сосема *лажна*, оти ако еден свет би си допуштил, и покрај молбата и очајничките крикови на едно свое суштество, да му ја наруши егзистенцијата (планината Китка за нашиот библиотекар е повеќе од храна), тогаш тој свет, секако, би го заслужил епитетот – лош, или, кажано со зборовите на еден Орвел, за да не се нервира државата без потреба – *не-добар*.

Тој *не-добар* свет е, всушност, свет на *ѓаволот*, оти светот на доброто е свет на Бога. Тука се открива аспектот на *стпpашноиѝо* во гротескниот ефект. Но, тој *ѓавол* во книгата на Драги Михајловски е сепак разоружан со хуморната, оптимистичка слика за силата на човекот, оној човек кој тврдоглаво и упорно се подготвува за својот голем скок, иако знае дека неговиот потфат излегува од границите на достижното. Се сеќавате ли на оние брилијантни, хуморни страници од расказот *Скок со стпай* кога раскажувачот ги дава дневните атлетски планови на својот новопечен гимнастичар, кој се подготвува да ја скокне зградата што му пречи: „3 ден. Загревање. Скокови во далечина, троскок од место. Разни скокови последователно“. Се разбира дека нашите вонземјани на овие редови се смеат: можен ли е троскок од место? И, на што би личело тоа? Нели е тоа оној „специфичен однос“ на телото кон околината, што за Бахтин, како што се виде, е основа на гротескното? И, што значи она „разни скокови последователно“? Можно ли е да се скокне двапати во исто време, за да се наруши принципот на последователноста, темелен принцип на секоја наша праксема?

Едноставно, колку и да изгледа ликот смешен во тие свои секојдневни јурења по кејовите, парковите и гимнастичките сали на Скопје, тој сепак предизвикува еден вид трагичко сожалување и страв. Тој сето тоа го прави *затиѝоа шпѝо мора да се избори за тпpавоиѝо да оспѝане жив*. Ако не успее, тој ќе умре. Тука лежи демонската сила на гротеската, невидлива за нашите, на добро навиканати, вселенски Кандиди; демонизацијата во овој расказ е, ако може така да се каже, во надлежност на *државатиѝа*, на *тpадежно-архипѝектпѝонската бирокрапѝија*. Отуѓениот, речиси Кафкин свет застрашува; нереалниот оптимизам, пак, на човекот што се надева на победа во судирот со неа – засмејува. Нема пошколски пример за гротеска.

Двапати досега сум имал прилика да укажам дека прозата на Драги Михајловски може лесно, брзо и ефикасно да се споредува, според она што семиолозите го именуваат како *тпемтпpапѝура на тпpакапѝа* – со цртаниот

филм или карикатурата, бидејќи во основа на неговата наративна постапка лежи грубата скица со развиената хипербола, односно изобличувањето на односите меѓу деловите и целината. Не треба да се заборави дека теоретичарите на гротескното тоа својство го сметаат, исто така, за едно од творбените начела на овој тип литература. Така, ако на човекот му ги продолжите нозете, така што тие да бидат трипати поголеми од трупот, сериозно ќе ја загорите неговата *генеричка идентификација*, оти се нарушува нормата со која човекот треба да има еден и пол пати поголеми нозе од трупот, вели една популарна дефиниција на гротескното. Со тоа се загрозува позицијата на човекот во стварноста, па се создава комичен ефект произлезен од нелогичноста, а аспектот на човековата загрозеност едновремено произведува ефект на nelaгодност и страв.

А, што се случува со генеричката идентификација на човекот во *Скок со сџај*? Зарем таа не е сосема изобличена? Скокачот ги надминува границите на човечкото; со својот нелогичен тренинг, со стапот што се сфаќа како механичко продолжение на неговите природни органи – нозете, како и со непропорционалната височина на својот идеал, тој засмејува; но, со чувството на неговата загрозена егзистенцијална позиција, застрашува.

И, конечно: секоја конзистентна теорија на гротескното особено истакнува еден мошне важен услов: секоја абнормалност во светот што го прикажува гротеската, мора во естетскиот објект да биде прикажана како *сосема нормална*. Секоја нелогичност мора да биде предадена со рамнодушност од страна на нараторот, како да станува збор за најлогична логичност. Тоа, на планот на дискурсот, во гротескната структура бара „студен“, „рамнодушен“ глас на раскажувачот. Без овој наративен залог, гротескниот ефект се поништува. Првата реченица од расказот *Врска* од претходната, не помалку перфектна книга, *Гон, рамнодушно и сџудено* гласи: *Претходнајќи ја видов на бандера*. Таа не гласи: *Претходнајќи, о, боже, (или о-чудо!) ја видов на бандера!* Едноставно, афективноста кај нараторот на гротеската не е допуштена, и тоа Драги Михајловски одлично го знае; таа е недозволена бидејќи треба да се изврши „убедувачки“ ефект кај читателот: нестварното да го прими како стварно. Станува збор за силна потврда на една од базичните наративни конвенции, онаа според која читателот мора да му верува на раскажувачот, без разлика дали тој ќе му соопшти: *Беше ѝеј часот и врнеше кога излегов од дома* или *Се ѝресторив бел лилјак*. По истиот начин по кој читателот не смее да праша: „Дали навистина било пет часот и дали навистина врнело кога тој излегол од дома“, така, тој, поради „студениот“, „рамнодушен“, суге-

стивен и убедлив раскажувач на гротеската, еднакво не смее да праша: дали навистина тој се сторил бел лилјак?

Кај Драги Михајловски таа постапка на „објективација“ на раскажувачот е доведена до климакс. Затоа неговите раскажувачи понекогаш се – неживи нешта, односно – предмети. Кај предметите, тоа барем е сигурно на овој свет, исклучена е секаква афективност што би го уништила гротескниот ефект, која би покажала солидарност со загрозените, но смешен човек. Во расказот *Скок со сџај* од истоимената книга раскажуваат патиката и стапот за скокање; во расказот *Сведок* од претходната негова книга, *Гон*, таа функција ја исполнува наливперото на јунакот.

Но, тука постои уште една причина за таквото „оживување“ на предметите и нивно поставување во наративна перспектива на раскажувачи. Би можело да се каже токму обратното: не предметите кои раскажуваат се очовечени, туку опредметени се луѓето што раскажуваат. Едно од темелните обележја на гротеската е сведувањето на човекот на предмет. Таа радикална позиција на гротескното е израз на радикална отуѓеност на светот. Човекот, што се смета за предмет, покрај комичниот ефект на нелогичноста, сепак, предизвикува и ежење на кожата, од една антрополошка перспектива.

Конечно, време е да се вратиме на вонземјината експедиција. Таа не го знае сето ова што ние го знаеме како својство на гротескната структура, бидејќи единствената сочувана книга-сведоштво за овој свет во кој живееме е *Скок со сџај*; ни една друга теориска книга која би им била „упатство“ за читање на тие вселенските посетители, за жал, не е сочувана. Но, да претпоставиме уште нешто: еден од вонземјаните, пољубопитен од другите, решава да се прошета низ Скопје. Тргува, нека биде тоа во стилот на јунаците на Драги Михајловски, по мостот накај Гранд Хотел и влегува во овој салон во кој ние вечерва седиме. Меѓу другите безвредни нешта расфрлани во салонот, го наоѓа и овој текст. Го чита. Сфаќа дека „најсреќниот од сите среќни светови“, светот на смешните двоножни животни што како кенгури скокале преку високите згради, воопшто не бил толку весел. За првпат чувствува страв од тој свет на отуѓеност. Се враќа назад кај своите и решава да не ги разочарува, оти тие и натаму читаат од книгата и се смеат; во тој миг го читаат расказот *Поштарој*, каде раскажувачката перспектива му е доверена на едно обично писмо. „Ајде да си одиме“, им вели со студ во душата. „Овде нема жива душа, само предмети“. Тие се качуваат на своето НЛО и ја земаат чудната книга со себе, оти сакаат да се смеат. Љубопитниот вонземјанин, пак, незабележано од џебот го вади овој текст што јас сега го читам и го фрла долу, на земја.

Со право: фобиите и демонскиот аспект на гротескното, сепак, му припаѓаат само на овој наш денешен свет. Оние што сакаат да живеат во подобри, поведри светови, нека ги понесат со себе оптимизмот и хуморот од *Скок со сѝај*. И, тоа е доволно. Тогаш и гротескниот свет на Драги Михајловски ќе ја изгуби својата есхатолошка, студена перспектива и ќе стане ведар и топол свет на човековите можности, па ќе се чита како обновен мит на Херкулските вредности на човекот, а не како анти-мит на скокачите од грчките олимпијади.

Да ти се множат книгите, Драги!